

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ ВПРОВАДЖЕННЯ
МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОСУДДЯ,
ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ,
ВКЛЮЧАЮЧИ ПІДХОДИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ

www.coe.int/children

Будуємо Європу
для дітей та разом
з дітьми

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Погляди, викладені в цьому документі, є відповідальністю його авторів і можуть не збігатися з офіційною політикою Ради Європи.

Відтворення уривків (до 500 слів) дозволено, за винятком комерційних цілей, якщо збережено цілісність тексту, уривок не використовується поза контекстом, не надає неповну інформацію чи іншим чином не вводить читача в оману щодо природи, обсягу чи змісту тексту. Цитований текст завжди має бути позначений таким чином:
«© Рада Європи, рік публікації».

З усіма запитамися щодо відтворення чи перекладу всього документа або його частини слід звертатися до
Директорату з комунікації
(F-67075 Strasbourg
Cedex або publishing@coe.int).

Будь-які інші повідомлення щодо цього документа слід спрямовувати до
Генерального директорату
Ради Європи з питань демократії
та людської гідності.
F-67075 Strasbourg Cedex.
children@coe.int

Обкладинка та дизайн:

Фото: © Shutterstock

© Рада Європи, 2025
Надруковано в рамках проєкту Ради Європи
«Захист прав дітей під час війни і в
післявоєнний період в Україні».

Авторський колектив:

Ірина Урумова, міжнародна експертка Ради Європи, LL.M (University of Connecticut), незалежна експертка в галузі захисту дітей та віктимології (входить до реєстру експертів Justice Rapid Response з розслідування злочинів стосовно дітей);

Людмила Гриценко, адвокатка, національна експертка Ради Європи, лекторка Вищої школи адвокатури Національної Асоціації Адвокатів України, тренерка Тренінгової групи «АС», залучена експертка Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх і експертка з питань захисту прав та інтересів дітей ГО «ВГЦ «Волонтер»;

Катерина Бороздіна, національна експертка Ради Європи, віцепрезидентка ГО «Ла Страда-Україна», експертка та тренерка з питань захисту прав та інтересів дітей, співавторка понад 10 публікацій з тематики захисту прав та інтересів дітей.

Методичні рекомендації з проведення моніторингу впровадження міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, включаючи підходи міжвідомчої взаємодії/ авторський колектив: Бороздіна К., Гриценко Л., Урумова І., за заг. ред. Калашник О. Київ, 2025. 52 с.

Літературне редагування: Сергій Губін

Методичні рекомендації розроблено Радою Європи за запитом Офісу Генерального прокурора з метою подальшого зміцнення потенціалу та розширення спроможностей українського сектору правосуддя, дружнього до дитини, та захисту дітей, зокрема щодо сприяння імплементації в практичну діяльність Директив Ради Європи стосовно проєкту «Імплементація міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, в практичну діяльність органів прокуратури».

ISBN 978-617-8200-06-0

1. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
2. ВСТУП.....	5
3. МЕТА ПРОВЕДЕННЯ МОНИТОРИНГУ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАН- ДАРТІВ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ	7
4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНТАКТІ ТА/ЧИ КОН- ФЛІКТІ З ЗАКОНОМ	8
4.1. Міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини, включаючи стандарти Ради Європи	8
4.2. Національне законодавство щодо правосуддя, дружнього до дитини.....	9
5. ПРАВА ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНТАКТІ ТА/ЧИ КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ І МАЮТЬ БУТИ ОХОПЛЕНІ ПІД ЧАС МОНИТОРИНГУ	11
5.1. Рівність і недискримінація	11
5.2. Належні умови перебування.....	12
5.3. Презумпція невинуватості, поки вина не доведена згідно із законом	13
5.4. Інформування про звинувачення, зокрема через батьків або осіб, які їх замінюють	13
5.5. Одержання правничої допомоги.....	14
5.6. Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації.....	14
5.7. Свобода від примусу щодо свідчень чи визнання вини	15
6. ДИТИНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД І ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУР І ПРАКТИК, ДРУЖНІХ ДО ДІТЕЙ, В ПРАКТИЦІ КОЖНОГО ІЗ СУБ'ЄКТІВ.....	16
6.1. Оцінка та визначення найкращих інтересів дитини в кримінальному провадженні	16
6.2. Участь дитини та право дитини бути заслуханою й почутою.....	16
6.3. Стандарти та особливості опитування (допиту) дітей.....	17
6.4. Особливості проведення процесуальних (зокрема слідчих) дій за участю дітей.....	19
6.4.1. Особливості обрання запобіжного заходу дитині.....	20
6.4.2. Особливості призначення покарання дитині.....	26
6.5. Модель «Барнакус»	31
7. МОНИТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО (МУЛЬТИ- ДИСЦИПЛІНАРНОГО) ПІДХОДУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЗА УЧАС- ТЮ ДИТИНИ.....	34
8. ОБ'ЄКТИ МОНИТОРИНГУ, ЇХНІ ФУНКЦІЇ.....	34
9. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБАЦІЇ ЩОДО ДІТЕЙ.....	39
10 . ПІДГОТОВКА ЗВІТУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНИТОРИНГУ.....	39
11. ДОДАТКИ.....	40
11.1. Додаток 1. Чеклісти	40
11.2. Додаток 2. Основні функції та особливості діяльності органів, де можуть проводитися моніторингові візити	42
11.3. Додаток 3. Форма звіту.....	48

1. СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

БПД	Безоплатна правнича допомога
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
СДУГ	Синдром дефіциту уваги. Гіперактивність
СІЗО	Слідчий ізолятор
СНПК	Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом
СОП	Стандартна операційна процедура
СПЗ	Ситуативна профілактика злочинності
CSA	Сексуальне насильство щодо дитини
CSEA	Сексуальна експлуатація та насильство щодо дитини
MDIA	Мультидисциплінарна міжвідомча взаємодія

2. ВСТУП

Захист і добробут дітей, які контактують із законом, вимагають цілісного підходу, заснованого на мультидисциплінарній міжвідомчій співпраці. Це потребує чіткого координування дій різних зацікавлених сторін, зокрема органів прокуратури, поліції, соціальних служб, органів пробації та виправних установ, а також центрів безоплатної правової допомоги. Щоб забезпечити ефективне застосування такої міжвідомчої співпраці, Офіс Генерального прокурора України ухвалив Директиви щодо впровадження відповідних міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Настанова, яку було розроблено Офісом Ради Європи в Україні за запитом Офісу Генерального прокурора України, забезпечує структуровану основу для контролю за виконанням та ефективністю цих Директив. За допомогою змішаного набору якісних і кількісних показників для оцінки наявних процесів і результатів, настанова допомагає своєчасно виявляти як сильні, так і слабкі сторони в їхній реалізації, сприяючи в такий спосіб захисту прав дітей на кожному етапі процесу відправлення правосуддя, а також забезпечуючи доступ до правової допомоги, належного догляду та реабілітаційних послуг.

Дотримуючись цих настанов, зацікавлені сторони можуть створювати більш злагоджену, чуйну та орієнтовану на інтереси дітей систему правосуддя в Україні. Такий підхід не лише посилює захист прав дітей, а й гарантує, що система правосуддя стане доступнішою та сприятливішою для дітей, що має особливе значення під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації, яке спричинило тяжкі наслідки для дітей України.

З 2023 р. в Україні реалізується пілотний проєкт щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, в практичну діяльність (спільний наказ Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 р. № 150/445/2077/5/187¹): з 01.06.2023 р. – у Житомирській, Львівській, Кіровоградській, Черкаській, Чернівецькій областях та м. Києві, а з 01.06.2024 року – у Волинській, Дніпропетровській, Закарпатській, Київській, Полтавській, Тернопільській областях.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

Пілотний проєкт запроваджено з метою забезпечення ефективної реалізації чинних обов'язкових універсальних і європейських стандартів захисту та забезпечення прав дітей, виконання вимог міжнародного законодавства під час досудового розслідування, судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, а також при виконанні покарань щодо неповнолітніх.

Для ефективного впровадження пілотного проєкту та забезпечення його стабільної роботи варто систематично проводити моніторинг його імплементації, що дозволить на всіх етапах аналізувати міжвідомчу взаємодію на місцях та, в разі виявлення прогалин, оперативно формувати рекомендації з метою його вдосконалення та ухвалення відповідних рішень.

3. МЕТА ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ

Загальною метою моніторингу впровадження в Україні завдяки міжвідомчій співпраці міжнародних стандартів у підходах до правосуддя, дружнього до дитини, є забезпечення відповідності судової системи країни таким стандартам, зокрема стандартам Ради Європи, в галузі захисту прав дітей. Процес моніторингу має забезпечити дотримання вимог, сприяння вдосконаленню та підвищенню загальної ефективності системи правосуддя, дружнього до дитини, з одночасним розвитком співпраці між усіма установами-учасниками.

Ключові цілі є наступними:

- забезпечити дотримання міжнародних стандартів, зокрема стандартів Ради Європи, в галузі прав дітей та правосуддя, дружнього до дитини;
- посприяти застосуванню комплексного підходу до здійснення правосуддя, заснованого на правах дитини, для всіх категорій дітей, які контактують із законом;
- оцінити ефективність міжвідомчої співпраці;
- посприяти зміцненню потенціалу та безперервному професійному розвитку відповідних практичних фахівців;
- виявити та усунути прогалини у впровадженні згаданих стандартів ;
- підтримати розробку та реформування політики, заснованої на фактичних даних;
- посилити підзвітність і прозорість;
- посприяти участі дітей у моніторингу та отриманні зворотного зв'язку.

Моніторингові візити є одним із інструментів здійснення контролю й оцінки стану імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність. Пропоновані рекомендації з проведення таких моніторингових візитів мають забезпечити єдиний підхід до їхнього проведення для всіх, хто бере в них участь.

Ці рекомендації містять загальну інформацію про права дітей, які перебувають у контакті та/чи конфлікті з законом і мають бути охоплені під час моніторингу, про функції об'єктів, які можуть підпадати під моніторинговий візит. Ця інформація допоможе не лише провести сам моніторинг, а й здійснити якісну підготовку до нього.

4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНТАКТІ ТА/ЧИ КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ

4.1. Міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини, включаючи стандарти Ради Європи

Впродовж останніх років увесь світ почав широко визнавати важливість правосуддя, дружнього до дитини. Центральне місце тут посідає Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (КПД ООН), ратифікована Україною в лютому 1991 року, яка встановлює основоположні принципи, такі як право дітей висловлювати свої погляди, пріоритетність їхніх найкращих інтересів та гарантія недискримінації. Якщо конкретизувати, то КПД ООН вимагає, щоб держави-учасниці вживали всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей від усіх форм насильства (ст. 19), економічної експлуатації (ст. 32), незаконного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, а також експлуатації під час їхнього виробництва та обігу (ст. 33), сексуальної експлуатації та наруги (ст. 34) й інших форм експлуатації (ст. 36). Ст. 40 КПД ООН також передбачає основні гарантії належного процесу щодо дітей, яких підозрюють або звинувачують у порушенні кримінального законодавства.

Засновані на цих принципах, настанови ООН щодо правосуддя в справах за участю дітей-жертв та свідків злочинів, що були прийняті в 2005 році, наголошують на необхідності правових процедур, які враховуватимуть інтереси дітей. Ці настанови закликають вживати заходів захисту, які забезпечували б підтримку й охорону дітей впродовж усього судового процесу, особливо, коли вони є жертвами чи свідками злочинів. Комітет ООН з прав дитини ще більше підтримує ці ідеали в своєму Загальному коментарі № 14, де підкреслюється необхідність урахування найкращих інтересів дитини як першочергового підходу в всіх діях стосовно дитини.

Така позиція відповідає стандартам Ради Європи, і, що найважливіше, настановам Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, які утворюють всеосяжний план забезпечення доступності та чуйності систем правосуддя, врахування у них потреб дітей. Ратифікація у 2012 році Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) стала ще одним історичним етапом на шляху до захисту дітей від деяких із найжахливіших порушень їхніх прав.

Як країна-кандидат на вступ до ЄС Україна також проходить процес гармонізації свого внутрішнього законодавства зі стандартами ЄС, такими як Директива (ЄС) 2016/800 про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними чи обвинуваченими у кримінальному провадженні.

4.2. Національне законодавство щодо правосуддя, дружнього до дитини

Національне законодавство щодо правосуддя, дружнього до дитини, включає:

- Конституцію України;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Кримінальний кодекс України (Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III). Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх визначені в Розділ XV;
- Кримінальний процесуальний кодекс України (Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI). Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх визначені в гл. 38 Кримінального процесуального кодексу України. За текстом кодексу так само визначено низку гарантій для дітей, який потрапляють в конфлікт чи в контакт із законом);
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (Закон України від 07.12.1984 р.);
- Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII;
- Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII;
- Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI;
- Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95-BP;
- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.08.2001 р. № 2558-III;
- Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII;
- Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII;
- Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р. № 3352-XII (закон встановлює додаткові гарантії щодо дітей, які взяті під варту, для прикладу: заборону тримати неповнолітніх в одиночних камерах, а в разі виникнення загрози їхньому життю – переведення до іншої маломісної або загальної камери; розміщення осіб, взятих під варту, у камерах: чоловіків – окремо від жінок; неповнолітніх – окремо від дорослих; право молодих громадян (віком від 14 до 35 років) отримувати психолого-педагогічну допомогу від спеціалістів центрів соціальних служб;

- Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17.03.2011 р. № 3160-VI;
- Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585;
- Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджену наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044;
- Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 357;
- розпорядження КМУ «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» від 18 грудня 2018 р. N 1027-р;
- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» (від 27.11.2019 р. № 1335-р);
- наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (від 21.01.2019 р. N 172/5/10);
- наказ Міністерства юстиції України; МВС України, Офісу Генерального прокурора «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги», Порядок, Запит, Звіт, Форма типового документа ((Порядок, Запит, Звіт... входять до наказу – ред.) від 07.02.2023 р. № 493/5/67/32, Зареєстровано: Мін'юст України від 07.02.2023 р. № 247/39303);
- наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Мін'юсту України, Мінсоцполітики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність», (Порядок і План заходів входять до цього наказу – ред.) від 01.06.2023 р. № 150/445/2077/5/187);
- наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю «Барнахус») від 06.07.2024 р. № 2218/5/180/523/352-Н/1306.

5. ПРАВА ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНТАКТІ ТА/ЧИ КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ І МАЮТЬ БУТИ ОХОПЛЕНІ ПІД ЧАС МОНІТОРИНГУ

5.1. Рівність і недискримінація

Принцип рівності та недискримінації має бути наскрізним під час моніторингу всіх прав дитини. Будь-яка дія, будь-яке рішення щодо дитини має ухвалюватися на підставі принципів рівності та недискримінації кожного та кожної.

Рівність прав дітей та заборона дискримінації закріплені Конституцією України.

«Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ст. 24).

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»² визначає що *дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їхніми ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.*

Право кожної дитини користуватися всіма правами без будь-яких форм дискримінації визначено і Декларацією прав дитини³.

«Дитина має бути наділена всіма зазначеними в цій Декларації правами. Ці права мають визнаватися за всіма дітьми без жодних винятків і без розрізнення чи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншими обставинами, що стосуються самої дитини чи її сім'ї».

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

Керівні принципи щодо правосуддя, дружнього до дітей⁴, акцентують увагу, що *в разі потреби повинні бути гарантовані конкретні засоби захисту та допомоги дітям у більш уразливому становищі, наприклад, дітям мігрантів, дітям-біженцям та дітям-шукачам притулку, дітям без супроводу, дітям-інвалідам, безпритульним дітям та дітям вулиці, дітям ромської національності та дітям, що перебувають у спеціалізованих закладах.*

Загалом зміст рівності полягає у рівності всіх перед законом. Цей принцип спрямований на створення в суспільстві умов для поваги до відмінностей, усунення несприятливих умов і забезпечення того, щоб всі жінки, чоловіки, дівчата і хлопці рівною мірою брали участь у житті суспільства.

Зміст принципу недискримінації означає, що всі права гарантуються кожній людині, без будь-якої різниці, виключення чи обмеження за ознакою статі, інвалідністю, освітою тощо. Основа принципу недискримінації полягає в:

- забезпеченні рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпеченні рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повазі до гідності кожної людини;
- забезпеченні рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

5.2. Належні умови перебування

Йдеться, зокрема про створення максимально комфортних умов для перебування дитини у суді та безпосередньо під час слухання справи.

Комітет міністрів Ради Європи у Керівних принципах щодо правосуддя, дружнього до дітей, рекомендує вживати такі заходи:

- до початку судового засідання дитину слід ознайомити з приміщенням суду, іншими об'єктами та ролями й посадовими особами, які беруть у ньому участь;
- для сприяння участі дітей на повну міру їхньої когнітивної здатності й задля забезпечення підтримки їхньої емоційної стабільності фактори, що порушують хід засідання, і фактори, що відвертають увагу, мають бути скорочені до мінімуму;
- наскільки це доречно та можливо, кімнати для проведення інтерв'ю і зали очікування повинні бути організованими для дітей і в умовах, сприятливих для дитини (п. 54-63 розділу IV).

Керівні принципи, що стосуються правосуддя з участю дітей-жертв і свідків злочинів, вимагають забезпечити кімнати для проведення опитувань,

⁴<https://rm.coe.int/16804c2188>

призначені спеціально для дітей, пристосувати судові приміщення з урахуванням інтересів дітей-свідків (підп. d п. 30).

5.3. Презумпція невинуватості, поки вина не доведена згідно із законом

Презумпцію невинуватості гарантує Конституція України.

«Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» (ст. 62).

У контексті правосуддя, дружнього до дитини, необхідно брати до уваги статтю 40 Конвенції про права дитини, яка, серед іншого, зазначає, що кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, має право на презумпцію невинуватості, поки її вина не буде доведена згідно із законом.

5.4. Інформування про звинувачення, зокрема через батьків або осіб, які їх замінюють

Ст. 40 Конвенції про права дитини зазначає, що держави-учасниці мають забезпечити кожній дитині, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, такі гарантії:

- негайне та безпосереднє її інформування про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків або законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту;
- невідкладне ухвалення рішення з питання, що розглядається, компетентним, незалежним органом або судовим органом у ході справедливого слухання, згідно із законом, у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів.

5.5. Одержання правничої допомоги

З основоположних прав, закріплених у нормах Конституції України, слід виокремити право на правовий захист (передбачається у відповідності до змісту ст. 55) та правову допомогу (ст. 59).

Пункт 101 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, наголошує, що якщо діти прагнуть отримати доступ до правосуддя, яке насправді дружнє до них, держави-члени повинні полегшити доступ до адвокатів або інших установ чи осіб, які, відповідно до національного законодавства, несуть відповідальність за захист прав дітей і мають бути представленими від їхнього імені, коли є або може бути конфлікт інтересів між дитиною і батьками чи іншими зацікавленими сторонами.

Національне законодавство України гарантує всім дітям право на безоплатну правничу допомогу, зокрема захист від обвинувачення.

«Діти мають право на всі види правничих послуг відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (ст. 14).

А саме, діти мають право на:

- захист;
- здійснення представництва їхніх інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складення документів процесуального характеру.

5.6. Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації

Право на вільне висловлення думки та отримання інформації закріплене в ст. 34 Конституції України, ст.ст. 12 та 13 Конвенції ООН про права дитини та статті 9 Закону України «Про охорону дитинства».

Кожному гарантується право на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цієї метою дитині, зокрема надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному та психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю.

Здійснення прав дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя.

5.7. Свобода від примусу щодо свідчень чи визнання вини

Кожній дитині, яку звинувачують у порушенні законодавства або в злочині, гарантується презумпція невинуватості, поки її вина не буде доведена, а також свобода від примусу щодо давання свідчень чи визнання вини.

Ст. 40 Конвенції ООН про права дитини проголошує:

«Кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, має право на свободу від примусу щодо наданих свідчень чи визнання вини; вивчення показань свідків звинувачення або самотійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їхніх свідчень».

Зазначений перелік прав не є вичерпним.

6. ДИТИНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД І ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУР І ПРАКТИК, ДРУЖНИХ ДО ДІТЕЙ, В ПРАКТИЦІ КОЖНОГО ІЗ СУБ'ЄКТІВ

6.1. Оцінка та визначення найкращих інтересів дитини в кримінальному провадженні

Принцип задоволення найкращих інтересів дитини спрямований на гарантування балансу між захистом, участю та потребами дитини в розвитку за одночасного забезпечення підзвітності та справедливості. Оцінка та визначення найкращих інтересів (BIA/BID) служать важливими інструментами захисту прав та добробуту дітей, які контактують із законом як жертви, свідки чи діти, яких підозрюють або звинувачують у злочинах.

BIA/BID складається з таких основних елементів:

- підхід, заснований на правах дитини;
- участь дитини та її право бути почутою та серйозно сприйнятою;
- багатопрофільність і об'єктивність консультацій з відповідними практичними фахівцями;
- досягнення балансу елементів найкращих інтересів дитини.

BIA/BID застосовується широко та незалежно від процесуального статусу дитини в кримінальному провадженні.

Коли діти є підозрюваними, обвинуваченими чи засудженими за злочини, BIA/BID забезпечує, щоб у поводженні з ними в межах системи правосуддя пріоритетна увага приділялася реабілітації. Цей підхід виступає за позбавлення волі лише у випадках абсолютної необхідності та лише на найкоротший строк і заохочує до альтернатив судовому переслідуванню, таких як заміна покарання.

Якщо діти беруть участь у кримінальному провадженні як жертви та/чи свідки, цей процес має забезпечувати їхній захист від вторинної віктимізації. Дружній до дитини підхід до розслідування, зокрема проведення опитувань слідчими, та доступ до психосоціальної підтримки є ключовими факторами забезпечення їхніх найкращих інтересів.

6.2. Участь дитини та право дитини бути заслуханою й почутою

Цей інструмент моніторингу містить показники, призначені для оцінки реалізації права дитини бути почутою та серйозно сприйнятою під час кримінального провадження. Мета полягає в тому, щоб оцінити, наскільки

ефективно система правосуддя забезпечує участь дитини в провадженні, а також ступінь врахування її думки під час ухвалення рішень, які стосуються її справи.

Зокрема цілі моніторингу спрямовані на те, щоб отримати відповідь на наступні запитання.

- Чи повідомляють дітей про їхнє право бути почутими?
- Чи беруть діти активну участь на всіх етапах кримінального провадження (наприклад, у допитах/опитуваннях, слуханнях, винесенні вироку)?
- Чи чітко задокументовані погляди дітей у протоколах процедур, рішеннях та звітах?
- Чи пріоритетуються за результатами відправлення правосуддя найкращі інтереси дитини з урахуванням висловлених нею думок?
- Чи вживаються заходи захисту дітей від вторинної віктимізації під час кримінального провадження (наприклад, створення дружніх до дитини умов для проведення допитів, наявність помічників, надання свідчень засобами відеозв'язку)?
- Чи почуваються діти в безпеці та чи отримують вони підтримку під час судового процесу?
- Чи володіють фахівці дружніми до дитини підходами?
- Чи висловлюють діти почуття поваги та довіри до системи правосуддя?

6.3. Стандарти та особливості опитування (допиту) дітей

Зараз в Україні відсутні обов'язкові правила проведення слідчих опитувань/допитів за участю дітей, але відповідні методичні рекомендації, такі як методика «Зеленої кімнати», є загальноприйнятими та застосовуються на практиці попри відсутність офіційного правового статусу.

Ст. 226 Кримінального процесуального кодексу (КПК) містить законодавчу вимогу присутності психолога під час допиту дитини, але не розмежовує функції та повноваження психолога, хоча ст. 227 передбачає право психолога ставити запитання під час допиту. Водночас це право стосується лише «уточнювальних запитань» і розглядається швидше як право, ніж як обов'язок. Тут необхідно ухвалити норми, які сприяли б реалізації відповідних положень КПК, а) вимагаючи, щоб психолог пройшов підготовку як фахівець з проведення опитувань/допитів; б) розмежовуючи конкретні функції та повноваження фахівця з проведення опитувань/допитів.

Щодо необхідного навчання в українському законодавстві відсутні конкретні вимоги. Проте *de facto* існує реєстр фахівців відповідної кваліфікації, що дуже добре.

Зараз також відсутня нормативна заборона на участь дитячого психотерапевта в слідчому опитуванні/допиті, так само, як і СОП, яка регулювала б вибір фахівця-психолога (посередника). Це створює ризик виникнення конфлікту інтересів під час вибору фахівця-психолога (посередника).

Мережа закладів «Барнахус» постійно розширюється, але досі залишається недостатньою для задоволення потреб усіх дітей. Цей виклик ще більше посилюється через тривалі війсьні дії, спричинені повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну. Водночас існує альтернативна методика та мережа закладів, відомих як «Зелені кімнати», які також обслуговують дітей, що перебувають у конфлікті з законом.

Проте «Зелені кімнати», так само як і заклади «Барнахус», не можуть задовольнити потреби усіх дітей. До того ж «Зелені кімнати», на відміну від закладів «Барнахус», не надають доступу до певних послуг, таких як судово-медична експертиза, терапія тощо.

Водночас важливо, щоб до всіх варіантів застосовувалися загальні базові принципи з точки зору їхньої зручності для дітей та якості доказів. Це вимагає розробки варіанту, який дасть змогу легко використовувати дружні до дитини можливості опитування/допиту в ситуаціях, коли доступ до хабу «Барнахус» (бажано) або «Зеленої кімнати» неможливо надати невідкладно, наприклад, коли постійні війсьні дії перешкоджають доступу до стаціонарного центру проведення дружніх до дитини опитувань/допитів.

Зараз відсутні законодавчі чи нормативні вимоги щодо спільного планування опитування, а також чітких СОП, які були б обов'язковими для тих, хто бере участь у плануванні та проведенні опитування/допитів (слідчої команди). Відповідно до закону та практики, саме слідчий виступає інтерв'юером.

Щодо присутності уповноважених осіб, то, хоч ст. 224 КПК загалом і визначає коло осіб, яким це дозволено, але немає жодних правил, які визначають, хто має бути присутнім у кімнаті для опитування/допитів та в кімнаті для спостереження за процесом, хоча в Методичних рекомендаціях Ради Європи щодо проведення слідчих опитувань дітей це питання певною мірою обговорюється.

Попри те, що ст. 44 КПК встановлює процесуальні підстави, щоб слідчий міг визначити, чи існує конфлікт інтересів між дитиною та її законним представником, та замінити законного представника в разі виявлення конфлікту інтересів, є потреба в більш деталізованій процедурі відведення. До того ж КПК не допускає присутності іншого помічника дитини, окрім її законного представника. Тож передбачається, що, відповідно до чинного КПК, призначення іншого представника вимагає відкликання відповідного законного представника. Одним із конкретних рішень може бути обговорення головним слідчим питання про представництво законними представниками, які мають на це право, у тих випадках, коли власне конфлікт інтересів відсутній, але інтереси правосуддя та найкращі інтереси дитини роблять певну особу такою, що більше підходить на роль законного представника (наприклад, якщо дитина любить обох батьків, але може бути більш стриманою в присутності одного з батьків, якого дитина вважає суворішим).

Водночас не було виявлено жодних перешкод для впровадження ефективних варіантів опіки, коли дитина без супроводу дорослих або розлучена з сім'єю мала бути опитана як жертва чи свідок злочину, оскільки органи опіки зазвичай представляють інтереси дітей у таких випадках. Тут політика та практика України відповідають Рекомендації Ради Європи CM/Rec(2019)11 щодо ефективної опіки над дітьми без супроводу дорослих та розлучених із сім'єю в і контексті міграції.

6.4. Особливості проведення процесуальних (зокрема слідчих) дій за участю дітей

Правила ідентифікації особи через впізнавання за участю дітей-свідків значно відрізняються в різних юрисдикціях і, здається, в світі існує менше консенсусу щодо ідентифікації через впізнавання, ніж щодо проведення слідчих опитувань/допитів дітей. Але впродовж останніх десятиріч почали з'являтися певні приклади передової практики, підкріплені даними досліджень, наприклад, процедури ідентифікації дітей-свідків за очною ставкою. Втім було доведено, що ідентифікація через впізнавання, особливо у випадках великого складу осіб, серед яких здійснюється впізнавання, призводить до помилок ідентифікації. Але зараз в Україні відсутні оперативні настанови щодо встановлення особи через впізнавання за участю дітей-свідків.

Інші процесуальні (зокрема слідчі) дії також вимагають перегляду відповідних нормативних актів, в разі їхньої наявності, щоб забезпечувалося врахування найкращих інтересів дітей у тих випадках, коли такі дії стосуються дитини. Зокрема навіть у тих випадках, коли слідчі дії проводяться щодо дорослої

особи, але можуть зачепити дитину з найближчого оточення такої особи (наприклад, обшуки та вилучення в житлових приміщеннях, де в домогосподарстві можуть перебувати діти), відповідні заходи захисту дітей мають бути зазначені в оперативних настановах.

6.4.1. Особливості обрання запобіжного заходу дитині

У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Дружнє до дитини правосуддя: від риторики до реальності»⁵ (п. 6.4.1) державам рекомендовано встановити вищий віковий ліміт для обмеження свободи дітей, ніж загальний вік кримінальної відповідальності.

Обрання запобіжного заходу є заходом забезпечення кримінального провадження, який врегульовано Кримінальним процесуальним кодексом України. Деталі щодо обрання запобіжного заходу дитині висвітлені в гл. 38 КПК України.

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх»⁶ сформульовані обмеження, які стосуються запобіжних заходів щодо дітей, особливо запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (п. 7):

- заборонити тримання неповнолітніх під вартою, крім особливих випадків скоєння дорослішими підлітками дуже тяжких злочинів;
- у таких випадках обмежувати тривалість тримання неповнолітніх під вартою і тримати їх окремо від дорослих;
- передбачити, щоб такі рішення ухвалювалися переважно після консультації з соціальною службою стосовно альтернативних пропозицій.

Правило 13 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»)⁷, регламентує, що тримання під вартою повинно використовуватися лише як крайній запобіжний захід (по можливості потрібно використовувати інші альтернативні заходи) і лише впродовж якнайкоротшого періоду часу та окремо від дорослих; впродовж часу тримання під вартою неповнолітнім має забезпечуватися вся необхідна соціальна, психологічна, медична, фізична допомога, а також навчання та професійна підготовка.

⁵ <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21090&lang=en>.

⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text

⁷ <https://ips.ligazakon.net/document/MU85321>

Подібні положення містять і Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (п. 2, 11, 17).

Рекомендації щодо застосування запобіжних заходів стосовно дітей містяться в спільному наказі Офісу Генерального прокурора, МВС України, Мін'юсту України, Мінсоцполітики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» від 01.06.2023 р. № 150/445/2077/5/187 (на сьогодні пілотний проєкт діє в 12 областях України)⁸.

Запобіжними заходами, відповідно до ст.176⁹ КПК України, є:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується на підставах і в порядку, визначеному КПК України.

Відповідно до ч.1 ст. 492 КПК України¹⁰, за наявності підстав, передбачених КПК України, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК України.

Згідно з ч. 2 ст. 492 КПК України¹¹, затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 цього Кодексу.

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1711>

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1711>

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1711>

За ст. 493 КПК України¹², до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися **передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.**

Передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи *полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.*

Передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого. Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

До передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитись у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім.

При обранні зобов'язання про взяття під нагляд батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджаються про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання. При порушенні цього зобов'язання на батьків, опікунів і піклувальників накладається грошове стягнення від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Питання передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу. Метою застосування запобіжного заходу, відповідно до ч.1 ст.177 КПК України¹³, є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1711>

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1711>

- переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується.

Підставою застосування запобіжного заходу, відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України¹⁴, є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч.1 ст. 177 КПК України. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

При обранні запобіжного заходу дитині важливо враховувати наступні аспекти.

- Здійснювати затримання неповнолітнього лише у виняткових випадках – за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні ним тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення.
- При обранні запобіжного заходу стосовно неповнолітнього передусім розглядати:
 - передання під нагляд батьків чи адміністрації дитячої установи, в якій перебуває неповнолітня особа;
 - особисте зобов'язання;
 - домашній арешт;
 - у виняткових випадках за наявності ризиків
 - тримання під вартою.

Переглядати наявність підстав для тримання під вартою неповнолітнього в разі, коли ризики перестали існувати та зібрано докази в кримінальному провадженні, ініціювати питання щодо заміни запобіжного заходу з тримання під вартою на більш м'який.

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1711>

- Перед вирішенням питання про обрання стосовно неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою ювенальний прокурор особисто має допитати дитину за участю захисника, законного представника та психолога із застосуванням відеофіксації.
- Встановлювати при допиті неповнолітнього умови життя та виховання, наявність негативного впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, мотиви його вчинення, наявність ризиків у кримінальному провадженні.
- Звертатися за погодженням та погоджувати клопотання про обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише за наявності обґрунтованих ризиків (вчинення в майбутньому повторного кримінального правопорушення, вплив на учасників кримінального провадження, переховування чи знищення знарядь вчинення кримінального правопорушення); до клопотання долучати акти обстеження житлово-побутових умов, дані, що характеризують особу неповнолітнього, відомості про негативний вплив на дитину в сім'ї та інші матеріали, зібрані службою у справах дітей та підрозділом ювенальної превенції Національної поліції України.

При обранні запобіжного заходу дорослому, який вчинив кримінальне правопорушення щодо дитини, важливо враховувати наступні аспекти.

- Враховувати ризики подальшого впливу підозрюваного на неповнолітнього потерпілого при обранні запобіжного заходу особі, яка скоїла кримінальне правопорушення стосовно нього.
- Клопотати перед судом про застосування обмежувальних заходів до підозрюваного при обранні запобіжного заходу у випадках вчинення домашнього насильства стосовно неповнолітньої особи.
- Вживати заходів щодо застосування до підозрюваного, який з використанням можливостей посади, яку обіймає, вчинив злочин стосовно дитини, заходу забезпечення кримінального провадження у виді відсторонення від посади.
- Клопотати перед судом при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який вчинив стосовно дитини злочини із застосуванням насильства, не застосовувати заставу.

Запитання, які може включати чекліст

При обранні запобіжного заходу щодо дитини

- Чи мало місце затримання дитини?
- Чи мала місце обґрунтована підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення до затримання дитини?

- Чи були повідомлені законні представники дитини про затримання дитини?
- Чи було допитано дитину до того, як стосовно неї було внесене до суду клопотання про застосування запобіжного заходу?
- Хто саме проводив допит? Чи був проведений допит прокурором особисто?
- Чи були при допиті дитини встановлені:
 - умови життя та виховання;
 - наявність негативного впливу в сім'ї;
 - наявність дорослих підбурювачів;
 - ставлення до вчиненого кримінального правопорушення;
 - мотиви його вчинення;
 - наявність ризиків у кримінальному провадженні?
- Чи обрано запобіжний захід щодо дитини?
- Якщо так, то який вид запобіжного заходу був обраний?
- Чи є вказаний запобіжний захід найбільш м'яким серед тих, які була можливість застосувати?
- Чи було сповіщено батьків дитини про обрання запобіжного заходу щодо дитини?
- Чи були зібрані відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і чи впевнився суд у тому, що вказані особи можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім?
- Чи були присутні батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи при обранні запобіжного заходу у вигляді передачі під нагляд?
- Чи були батьки, опікуни, піклувальники, адміністрація дитячої установи попереджені про характер підозри чи обвинувачення неповнолітнього і про їхню відповідальність у разі порушення взятого на себе зобов'язання?
- Чи був присутній законний представник дитини при обранні щодо дитини запобіжного заходу?

При обранні запобіжного заходу дорослому, який вчинив кримінальне правопорушення щодо дитини

- Чи вчинене кримінальне правопорушення щодо дитини?
- Чи передбачені/чи враховані при обранні запобіжного заходу особі, яка скоїла кримінальне правопорушення стосовно дитини, ризики подальшого впливу підозрюваного на потерпілу дитину?
- Чи обіймає підозрюваний посаду, яка може давати можливість впливу на кримінальне провадження чи на дитину?
- Чи ставив питання прокурор про застосування заходу забезпечення кримінального провадження у виді відсторонення від посади? Чи застосований захід судом?

- Чи просив прокурор не застосовувати заставу при обранні запобіжного заходу?

6.4.2. Особливості призначення покарання дитині

Ключова та основоположна функція кримінального правосуддя – забезпечення справедливості та покарання винного, тобто того, хто вчинив кримінальне правопорушення. Коли йдеться про правосуддя, дружнє до дитини, основними і не менш важливими підходами стають: виховання, ресоціалізація та реабілітація дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Коли дитина постає перед судом і суд вирішує питання про покарання, головною метою покарання має бути не стільки кара за вчинене, скільки навчання брати відповідальність за свої вчинки, розвиток емпатії до постраждалих та усвідомлення наслідків своїх дій.

Україна, ратифікувавши Конвенцію про права дитини та Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, визнала, що норми вказаних міжнародних договорів стали частиною національного законодавства, і, відповідно, ці норми мають враховуватися/застосовуватися під час призначення покарання дитині, яка потрапила в конфлікт із законом.

Для тлумачення та застосування цих конвенцій варто враховувати та використовувати підходи, що визначені в міжнародних актах Ради Європи та ООН та які мають рекомендаційний характер, наприклад, Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини¹⁵. Ці міжнародні акти визначають низку принципів, яких потрібно дотримуватися під час вчинення усіх дій щодо дітей, зокрема і в питаннях призначення покарання.

Питання призначення покарання дитині, яка потрапила в конфлікт із законом/вчинила кримінальне правопорушення, крім вищевказаних конвенцій, регулюється національним законодавством, зокрема Розділом XV Кримінального кодексу України.

¹⁵ <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcjpcglcdfindmkaj/https://rm.coe.int/16804c2188>

При призначенні покарання дитині так само важливо враховувати підходи, визначені в наказі «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» (на сьогодні пілотний проєкт діє в 12 областях України)¹⁶.

Принципи, які варто враховувати при призначенні покарання дитині

Загальні/наскрізні принципи:

- дотримання найкращих інтересів дитини;
- гідність;
- недискримінація та пропорційність;
- верховенство права.

Принципи, які застосовуються при призначенні покарання неповнолітнім:

- застосування позбавлення волі лише як крайнього заходу та на мінімальний строк;
- індивідуалізація покарання;
- перевага альтернативних, некримінальних заходів перед заходами кримінального судочинства;
- запобігання повторному вчиненню кримінальних правопорушень.

Міжнародні стандарти рекомендують застосовувати позбавлення волі виключно як крайній варіант. До цього виду покарання можна вдаватися лише тоді, коли інші заходи не є ефективними або безпечними для суспільства. Крім того, строк позбавлення волі повинен бути мінімальним і максимально відповідати цілям виховання та реінтеграції дитини в суспільство.

Принцип індивідуалізації покарання означає, що суд призначає його конкретній особі за конкретне правопорушення. Цей принцип дає змогу персоналізувати кримінальну відповідальність.

До дітей можуть бути застосовані наступні види покарань (перелік покарань менший, ніж перелік покарань для дорослих).

Основні:

- **штраф** (*штраф як вид покарання можна застосувати виключно до дітей, які мають власний дохід, кошти та майно. Граничний розмір – до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, незалежно від того, який розмір встановлює санкція Особливої частини КК України. Якщо санкція*

¹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>

встановлює лише штраф понад 3 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян як основне покарання, але у неповнолітнього немає доходу, коштів чи майна, штраф можна замінити громадськими чи виправними роботами. Застосування ст. 69 КК України дає можливість зменшити розмір штрафу);

- **пробаційний нагляд** (призначається на строк від 1 до 2 років);
- **громадські роботи** (застосовуються з 16 років, строком від 30 до 120 годин, але не більше 2 годин на день, виконуються у вільний від навчання чи роботи час);
- **виправні роботи** (застосовуються з 16 років і лише в разі, якщо неповнолітній має роботу, та полягають у відрахуванні від 5 % до 10 % розміру заробітку у дохід держави);
- **арешт** (полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від 15 до 45 діб);
- **позбавлення волі** (застосовується з 14 років. До неповнолітніх застосовуються скорочені строки покарання, від 6 місяців до 10 років. Виключення – вчинення особливо тяжкого злочину, що поєднаний з умисним позбавленням життя людини, тоді строк позбавлення волі може становити до 15 років).

Додаткові:

- штраф;
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

До дітей, які потрапили в конфлікт із законом, таке додаткове покарання, як конфіскація майна, не застосовується.

При призначенні покарання дитині важливо враховувати наступне.

Загальні фактори:

- ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;
- особа винного;
- обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання.

Фактори, які стосуються лише неповнолітніх:

- умови життя і виховання неповнолітнього;
- вплив дорослих;
- рівень розвитку неповнолітнього та інші його особливості.

При призначенні покарання дитині важливо, щоб вона зрозуміла:

- у чому саме полягає неправильність/незаконність вчинених нею дій;
- як ці дії можуть вплинути на її майбутнє;
- якими є наслідки вчиненого дитиною;
- чи можна ці наслідки виправити і якщо так, то в який спосіб;
- чи можна змінити свою поведінку;
- в який спосіб це можна зробити?

Можливості, які є в національному законодавстві та які можуть бути застосовані судом при призначенні покарання неповнолітнім:

- **призначення покарання нижче нижньої межі з застосуванням ст. 69 КК України** (цей підхід може бути реалізований за певних умов: 1) санкція статті є занадто суворою; 2) є декілька обставин, які пом'якшують покарання. Важливо: визначений кримінальним законом перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним);
- **звільнення від відбування покарання з випробуванням** (застосовується до неповнолітнього у разі його засудження до позбавлення волі. А іспитовий строк може становити від 1 до 2 років. На неповнолітнього можуть бути покладені обов'язки виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою);
- **звільнення від відбування покарання з застосуванням примусових заходів виховного характеру;**
- під час призначення покарання неповнолітньому суд може **одночасно застосувати кілька інститутів пом'якшення покарання, а саме положення ст. ст. 69 і 75 КК України** (за наявності достатніх підстав; важливо враховувати, що одні й ті ж самі обставини, зокрема, що пом'якшують покарання та характеризують особу обвинуваченого, не можуть бути підставою для одночасного застосування як ст. 69, так і ст. 75 КК України);
- **при затвердженні судом угоди про примирення або про визнання винуватості суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди.** Покарання не повинно суперечити вимогам кримінального закону.

За умови застосування до дитини примусових заходів виховного характеру (далі за текстом – ПЗВХ) чекліст може включати наступні запитання.

- Чи були зібрані/чи збиралися дані, які характеризують дитину, її батьків, відомості щодо умов проживання та виховання, наявності негативно-го впливу в сім'ї, дорослих підбурювачів, саме починаючи з моменту встановлення причетності неповнолітнього до вчинення суспільно небезпечного діяння?
- Чи була з цього приводу допитана дитина? Чи включав допит дитини питання про умови проживання дитини? Чи допитували з цього приводу інших осіб/свідків у кримінальному провадженні?
- Чи поміщалася дитина (неповнолітній) до приймальника-розподільника для дітей? До якого ступеню тяжкості належить кримінальне правопо-рушення, у вчиненні якого підозрюється дитина? Чи були обґрунтовані ризики, чи свідчили вони про те, що дитина (неповнолітній) перешкод-жатиме кримінальному провадженню? *(Примітка: відповідно до п. 83 Порядку реалізації пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, дитина може бути поміщена до приймальника-розподільника для дітей лише в разі вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під оз-наки діяння, за яке КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років, за наявності обґрунтованих ризиків, що свід-чать про перешкоджання неповнолітнім кримінальному провадженню).*
- Чи застосовувалися до дитини примусові заходи виховного характеру?
- Якщо так, то чи було при цьому враховано:
 - вид і строк ПЗВХ;
 - обставини вчиненого;
 - суспільну небезпечність кримінального правопорушення;
 - тяжкість наслідків;
 - розмір завданих збитків;
 - умови життя та виховання дитини;
 - коло осіб, здатних забезпечити нагляд за неповнолітнім і його пе-ревихованням;
 - думку представників служби у справах дітей;
 - думку представників підрозділу ювенальної превенції Національної поліції України.
- Чи була надана перевага примусовим заходам виховного характеру, які можуть мати виховний вплив, а також сприяти відшкодуванню збитків, завданих правопорушенням?
- Чи було отримано медичний висновок про стан здоров'я дитини (непо-внолітнього) та можливість за станом здоров'я перебувати у спеціальній

навчально-виховній установі перед зверненням до суду з клопотанням про застосування до неповнолітнього примусового заходу виховного характеру у виді направлення до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків?

- Чи були залучені представники служби у справах дітей та ювенальної превенції до участі в судовому засіданні? Чи була їхня участь визнана обов'язковою? Чи була заслухана судом/врахована судом їхня думка/позиція про умови виховання та проживання дитини, про здатність батьків здійснювати вплив на дитину з метою перевиховання, думки про вид та строк примусового заходу виховного характеру та/або про вид та строк призначеного покарання?
- Чи було направлено судові рішення про застосування примусових заходів виховного характеру до служби у справах дітей для здійснення заходів соціальної реінтеграції з неповнолітнім і ювенальної превенції для взяття на профілактичний облік і проведення заходів індивідуальної профілактики? Чи була дитина взята на профілактичний облік? Чи проводилися з дитиною заходи індивідуальної профілактики?

6.5. Модель «Барнахус»

«Барнахус» (від barna hús – у перекладі з ісландської мови «будинок для дітей») – це місце, де багатoproфільна міжвідомча команда (різні спеціалісти з різних установ), до якої входять представники правоохоронних органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, а також медичні працівники та працівники сфери захисту психічного здоров'я, співпрацює, щоб забезпечити дітям, які постраждали або стали свідками насильства, скоординований ефективний захист, послуги та правосуддя, дружнє до дітей. Тобто, це місце, де працівники різних, дотичних до кримінальної ювенальної юстиції установ, збираються «під одним дахом», щоб швидко й ефективно скоординувати співпрацю між собою та побудувати взаємодію з дитиною.

Мета – створення дружнього до дитини середовища та збирання доказів (показання/документи/висновки експертиз) у процесі взаємодії з дитиною в такий спосіб, щоб без необхідності не розтягувати в часі взаємодію дитини з системою правосуддя (і в певних випадках допомогти дитині повернутися до звичного життя) (<https://bit.ly/3FxadH>).

Кімнати моделі «Барнахус»

Центр/модель «Барнахус» умовно складається з чотирьох кімнат, кожна з яких має своє призначення:

- кімната № 1 – це «Кімната захисту дітей». Основний функціонал – місце, де

- відбувається оцінка потреб (зокрема щодо захисту) та підтримка дитини;
- кімната № 2 – це «Кімната розслідування та судового провадження». Основний функціонал – спеціально обладнане місце проведення допиту/опитування дитини у відповідності до протоколу/методики, заснованого на доказах у справі;
- кімната № 3 – це «Кімната для медичного огляду та лікування». Основний функціонал – проведення огляду та судово-медичних експертиз у дружній до дитини атмосфері;
- кімната № 4 – це «Кімната для обстеження та лікування психічного здоров'я». Основний функціонал – оцінка психічного здоров'я/психологічного стану та відповідна підтримка з боку спеціалізованого та висококваліфікованого персоналу для дітей, які постраждали (та членів їхніх сімей, за умови, що вони не є кривдниками).

Стандарти моделі «Барнахус»

- Основна мета стандартів якості моделі «Барнахус» – створення системи взаємодії з дитиною із застосуванням найкращих практик правосуддя, дружнього до дитини, та з дотриманням прав дитини, де фокус уваги, з одного боку, – на запобіганні повторній травматизації дитини, а з іншого – забезпечення отримання прийнятних для суду свідчень.

Модель «Барнахус» має 10 стандартів, наведених нижче. Детальніше про кожен із них можна дізнатися за посиланням: <https://bit.ly/3FxadH>.

- Стандарт 1. Заснований на трьох ключових принципах, які визначають міждисциплінарну взаємодію у роботі за моделлю «Барнахус»: принцип 1.1. Забезпечення того, щоб найкращі інтереси дитини були на першому місці в роботі та ухваленні рішень усіма суб'єктами; принцип 1.2. Право дитини на вираження її поглядів та отримання інформації поважається та гарантується; принцип 1.3. Уникнення невиправданих затримок.
- Стандарт 2. Багатопрофільне та міжвідомче співробітництво в «Барнахусі».
- Стандарт 3. Інклюзивна цільова група.
- Стандарт 4. Сприятливе для дітей середовище.
- Стандарт 5. Міжвідомчий розгляд справ.
- Стандарт 6. Судово-медична співбесіда.
- Стандарт 7. Медична експертиза.
- Стандарт 8. Терапія (надання комплексної соціальної, психологічної, правової, медичної допомоги).
- Стандарт 9. Розбудова потенціалу.
- Стандарт 10. Профілактичні заходи – обмін інформацією, підвищення обізнаності та формування зовнішньої компетентності.

Чекліст може включати наступні запитання стосовно застосування моделі «Барнахус».

- Чи є/чи функціонує центр «Барнахус» у місці проведення моніторингу?
- Чи сформована міждисциплінарна команда?
- Якщо так, то наскільки часто збирається?
- Який процесуальний статус має дитина, з якою проводилися слідчі/процесуальні дії в рамках моніторингу? (Примітка: центр «Барнахус» розрахований на взаємодію з дитиною з процесуальним статусом свідка або потерпілої.)
- Яка кількість слідчих/процесуальних дій проведена з дитиною в конкретному кримінальному провадженні?
- Які саме слідчі/процесуальні дії проведені з дитиною на базі центру «Барнахус»?
- З якою кількістю дітей за певний період (за період моніторингу) були проведені слідчі/процесуальні дії на базі центру «Барнахус»?
- Яка кількість слідчих/процесуальних дій за певний період (за період моніторингу) були проведені на базі центру «Барнахус»?

7. МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНО-ГО (МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОГО) ПІДХОДУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЗА УЧАСТЮ ДИТИНИ

Як зазначалося в розділі 3, загальною метою моніторингу впровадження в Україні завдяки міжвідомчій співпраці міжнародних стандартів у межах міжвідомчого підходу до правосуддя, дружнього до дитини, є забезпечення відповідності судової системи країни міжнародним стандартам, зокрема стандартам Ради Європи, в галузі захисту прав дітей. На практичному рівні це передбачає розробку системи показників, які даватимуть змогу всебічно оцінити впровадження підходу, заснованого на міжвідомчому співробітництві, та виявити критичні прогалини й виклики як на міжвідомчому рівні, так і на рівні окремих установ.

Розроблена в такий спосіб система моніторингу передбачає наявність ключових напрямків, які відповідають окремим положенням директив. Щодо джерел інформації вона покладається, крім офіційної статистики, також на спеціальні обстеження, кабінетні дослідження (зокрема щодо якісних показників) та інші джерела інформації, які можуть допомогти усунути прогалини в знаннях.

8. ОБ'ЄКТИ МОНІТОРИНГУ, ЇХНІ ФУНКЦІЇ

Назва органу	Категорії дітей/ Процесульний статус	Ключові завдання
Органи прокуратури	Діти, які потрапили в конфлікт із законом (діти в процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого та засудженого; також діти, які не досягли віку кримінальної відповідальності, але щодо яких у суді наявні кримінальні провадження з клопотанням про застосування ПЗВХ). Діти, які перебувають в контакт з законом (діти в процесуальному статусі потерпілих та/або свідків).	Відповідно до ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» ¹⁷ , на прокуратуру покладаються такі функції: • підтримання державного обвинувачення в суді; • представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та гл. 12 розд. III Цивільного процесуального кодексу України; • нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; • нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

¹⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

Органи досудового розслідування (слідчі управління, органи дізнання, ювенальна превенція)	Діти, які потрапили в конфлікт із законом (діти в процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого та засудженого; також діти, які не досягли віку кримінальної відповідальності, але щодо яких у суді наявні кримінальні провадження з клопотанням про застосування ПЗВХ). Діти, які перебувають в контакті з законом (діти в процесуальному статусі потерпілих та/або свідків). Для ювенальної превенції також дитина, яка: 1. засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; 2. звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання; 3. звільнена зі спеціальної виховної установи; 4. вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис; 5. яка впродовж року двічі й більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;	Згідно з Інструкцією з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570¹⁸, організація роботи слідчих підрозділів Національної поліції України (далі – слідчі підрозділи) передбачає ефективну участь слідчих у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, в охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження шляхом: • здійснення розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; • внесення відповідних відомостей про їхнє вчинення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР); • проведення всебічного, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції України, у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України; • вжиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями. Організація роботи слідчих підрозділів регламентується КПК України, наказами Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Головного слідчого управління Національної поліції України (далі – ГСУ) та головного управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях України та в місті Києві (далі – ГУНП). Слідчий здійснює процесуальну діяльність відповідно до вимог КПК України. Усі рішення про спрямування досудового розслідування та проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій слідчий ухвалює самостійно за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди прокурора або рішення (дозволу) слідчого судді, суду чи погодження керівника слідчого підрозділу або якщо рішення про їхнє проведення приймає виключно прокурор та є відповідальним за їхнє виконання.
---	---	---

¹⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text>

	6. яка впродовж року двічі й більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей; 7. яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу.	Як впливає із змісту ст. 215 КПК України, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом. У відповідності до ч. 3 ст. 38 КПК України, дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів Бюро економічної безпеки України; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України. Підрозділи дізнання відповідно до покладених на них завдань виконують такі функції: • всебічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального проступку, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують їхнє покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень; • аналіз практики досудового розслідування кримінальних проступків, організації та результатів діяльності дізнавачів, внесення на основі цього в установленому порядку пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності підрозділів дізнання; • вжиття заходів щодо підвищення якості дізнання та дотримання його строків; • вивчення, узагальнення позитивного досвіду дізнання, впровадження його в практику підрозділів дізнання, розроблення сучасних методик розслідування окремих видів кримінальних проступків; • організацію взаємодії підрозділів дізнання з іншими підрозділами Національної поліції, слідчими та детективами інших правоохоронних органів, суб'єктами, що здійснюють судово-експертну діяльність, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням;
--	---	--

		• вивчення практики застосування дізнавачами норм права і розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України; • забезпечення добору, розстановки і виховання кадрів для підрозділів дізнання, підвищення їхньої кваліфікації та професійної майстерності; • організацію відповідно до законодавства України розгляду та вирішення звернень громадян, які надходять у зв'язку з проведенням дізнання (п. 1 розд. III Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 20.05. 2020 р. № 405 (далі – Положення). Відповідно до наказу від 19.12.2017 р. № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»¹⁹, сновними завданнями підрозділів ювенальної превенції є: • профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їхнього усунення; • ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, та проведення з ними заходів індивідуальної профілактики; • участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; • вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поводженню з дітьми; • вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; • провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти;
--	--	---

¹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

		• взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування у питаннях забезпечення прав та законних інтересів дітей; • здійснення в межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.
Органи пробації	Діти, обвинувачені у вчиненні злочину. Діти, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Діти, які відбувають покарання, пов'язані з позбавленням волі.	• підготовка звітів про соціальне інспектування (до винесення судового рішення); • забезпечення нагляду за дітьми, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі; • планування перехідного періоду для дітей, які відбувають покарання, пов'язані з позбавленням волі.
Служби у справах дітей	Діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема діти, які скоїли правопорушення, постраждали від злочинів або були свідками злочинів.	Детальні повноваження служб у справах дітей наведені у Додатку № 3.
Центри соціальних служб	Сім'ї, діти та молодь, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах.	Детальні повноваження центрів соціальних служб наведені у Додатку № 3.
Слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, ізолятори тимчасового тримання Національної поліції України	Неповнолітні особи – ув'язнені віком до 18 років, які перебувають у СІЗО на підставі ухвали слідчого судді (суду) про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, постанови прокурора, прийнятої у випадках та порядку, передбачених ст. 615 КПК, а також вироку суду, який не набрав законної сили.	Слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України – це установи для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт (ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення»²⁰). Особливості діяльності наведені в Додатку № 3.
Система безоплатної правничої допомоги	Дитина в контакті та/або в конфлікті з законом.	• Первинна правнича допомога: – правова інформація, консультації та роз'яснення з правових питань.

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>

		• Вторинна правнича допомога: – захист у кримінальному, адміністративному провадженні та від обвинувачення шляхом залучення адвоката; – здійснення представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; – складання документів процесуального характеру. Детально про особливості діяльності – у Додатку № 3.
--	--	---

9. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБАЦІЇ ЩОДО ДІТЕЙ

Зараз служби ювенальної пробації переважно зосереджені на попередній оцінці дітей, переданих для судового переслідування (звіти про соціальні розслідування), відповідно до ст. 314-1(2) КПК, а також на нагляді за дітьми, які відбувають не пов'язані з позбавленням волі покарання у громаді. Так звана пенітенціарна пробація, до якої, як передбачається, входить планування перехідного періоду, коли клієнтом пробації є дитина, досі не працює повноцінно.

До того ж не існує досудової заміни покарання як окремого варіанту і, хоча законодавство передбачає так звані примусові виховні заходи, вони відрізняються від справжньої заміни покарання тим, що вимагають, щоб дитина пройшла процедуру винесення судового рішення. Служби ювенальної пробації не беруть участі в індивідуальній оцінці дітей, які направляються на примусові виховні заходи, і не беруть участі в здійсненні таких заходів.

10. ПІДГОТОВКА ЗВІТУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГУ

У звіті мають бути відображені всі зібрані відомості про стан дотримання прав дитини, інформація про факти порушень (у разі виявлення таких), основні проблеми, визначені під час моніторингу. Доречною є фіксація в звіті зауважень і пропозиції щодо їхнього усунення.

До звіту долучаються копії документів, фотографії або інші матеріали, що ілюструють або доповнюють звіт.

Звіт подається не пізніше п'яти-семи робочих днів по завершенні моніторингового візиту.

На підставі звітів і доданих до них матеріалів готуються висновки щодо наявності системних проблем.

Форма звіту наведена у Додатку № 3 до цих методичних рекомендацій.

11. ДОДАТКИ

11.1. Додаток 1. Чеклісти

Контрольні списки мають на меті допомогти в інтерпретації певних якісних показників моніторингу (див. таблицю в Додатку 1). Контрольні списки також можуть певною мірою допомогти у кількісній оцінці якісних індикаторів, для чого застосовується наступна шкала оцінювання.

Якщо є лише запитання з варіантами відповідей «ТАК»/«НІ», вони оцінюються за шкалою 0 – «кількість запитань» (наприклад, якщо є 6 запитань з варіантами відповідей «ТАК»/«НІ», вони оцінюються за шкалою 0 – 6), з присвоєнням балу за кожен позитивну відповідь.

Якщо на деякі запитання є відповіді «ПОВНІСТЮ»/«ЧАСТКОВО»/«НІ», 2 бали присвоюються за відповідь «ПОВНІСТЮ», 1 – за відповідь «ЧАСТКОВО» і 0 – за відповідь «НІ», відповідно розширюючи шкалу на кількість запитань, на які можна присвоїти 2 бали (наприклад, якщо є 4 запитання з відповідями «ТАК»/«НІ» і 2 запитання з відповідями «ПОВНІСТЮ»/«ЧАСТКОВО»/«НІ», то шкала становить 0 – 8).

А. Безперервна професійна підготовка (БПП)

1. Організація-роботодавець проводить регулярну переатестацію. «ТАК»/«НІ»
2. Для переатестації організація-роботодавець вимагає отримання певної кількості балів БПП у сферах, які стосуються професійної діяльності співробітника. «ТАК»/«НІ»
3. Організація-роботодавець пропонує (власними силами або через зовнішніх постачальників) спеціальні відповідні курси БПП для посадовців, робота яких передбачає контакт із дітьми та/чи повноваження ухвалювати рішення щодо дітей. «ПОВНІСТЮ»/«ЧАСТКОВО»/«НІ»
4. Працівники, які не відповідають вимогам щодо балів БПП, отримують чіткі вказівки в межах плану підвищення продуктивності щодо того, яке навчання потрібно пройти, щоб мати право продовжувати працювати на тій самій посаді. «ТАК»/«НІ»

5. Працівники повинні відповідати вимогам щодо балів БПП, щоб мати право на підвищення по службі. «ТАК»/«НІ»

Б. Моделі компетенцій

1. Організація-роботодавець офіційно затвердила моделі компетенцій для виконання конкретних професійних функцій, зокрема й тих, які вимагають контакту з дітьми та/чи виконання повноважень ухвалювати рішення щодо дітей. «ТАК»/«НІ»
2. Моделі компетенцій встановлюють чіткі стандарти знань, навичок і поведінки для відповідних професійних функцій. «ПОВНІСТЮ»/«ЧАСТКОВО»/«НІ»
3. Моделі компетенцій для професійних функцій, які вимагають контакту з дітьми та/чи виконання повноважень ухвалювати рішення щодо дітей, містять конкретні компетенції, що стосуються роботи з дітьми. «ТАК»/«НІ»
Приклад: Слід розуміти, що спілкування має відповідати рівневі розвитку дитини. Треба вміти пояснити дитині необхідність збору певного типу інформації.

В. Показники відомчої продуктивності

1. В організації є конкретні показники для оцінки відомчої продуктивності. «ТАК»/«НІ»
2. Серед цих показників є такі, що зазначені в цій системі моніторингу, якщо це доречно. «ПОВНІСТЮ»/«ЧАСТКОВО»/«НІ»

Г. Спеціалізація

Там, де офіційно запроваджена спеціалізація та визначена конкретна професійна роль (наприклад, слідчі):

1. Чи передаються справи за участі дітей-жертв та/чи дітей як ключових свідків винятково спеціалізованим слідчим? «ТАК»/«НІ»;
2. Якщо відповідь на запитання 1 – «НІ», то в чому причина:
 - a. Надмірна завантаженість справами (зазначити середню кількість справ на одного слідчого);
 - b. Інше (зазначити);
3. Якщо відповідь на запитання 1 – «НІ», а варіант причини (а), зазначити, чи призначаються спеціалізованим слідчим справи, що не пов'язані з дітьми-жертвами та/чи дітьми-свідками:
 - a. Ні;
 - b. Так, у виняткових випадках і коли справа може мати серйозні наслідки для найкращих інтересів дитини/дітей;
 - c. Так, іноді;
 - d. Так, регулярно.

11.2. Додаток 2. Основні функції та особливості діяльності органів, де можуть проводитися моніторингові візити

Служби у справах дітей

Завдання та повноваження служб у справах дітей затверджені Примірними положеннями про службу у справах дітей, затвердженими наказом Міністерства соціальної політики України від 16.09.2021 р. № 518²¹.

До основних завдань і повноважень служб у справах дітей в контексті правосуддя, дружнього до дитини, належать:

- реалізація державної політики з питань соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень;
- організація і проведення разом з виконавчими органами міської, районної у місті ради, сільської, селищної ради, уповноваженими підрозділами органів Національної поліції заходів щодо соціального захисту дітей, виявлення причин, що зумовлюють дитячу бездоглядність і безпритульність, запобігання вчиненню дітьми правопорушень;
- участь у межах компетенції у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого з метою забезпечення прав та найкращих інтересів дітей;
- здійснення у межах компетенції контролю за дотриманням законодавства з питань соціального захисту дітей і запобігання вчиненню ними правопорушень, у тому числі щодо умов утримання і виховання:
 - дітей, влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, у тому числі до спеціальних виховних установ;
 - дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ях опікунів, піклувальників, дитячих будинках сімейного типу, прийомних сім'ях;
 - дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у сім'ях патронатних вихователів.

До інші завдань і повноважень служб у справах дітей, зокрема належать:

- забезпечення безпеки дітей, стосовно яких надійшла інформація про жорстоке поводження з ними або загрозу їхньому життю чи здоров'ю, шляхом:

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1383-21#Text>

- невідкладного проведення оцінки рівня безпеки дитини спільно з уповноваженим підрозділом територіального органу Національної поліції, який діє у межах своїх повноважень, фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг, представником закладу охорони здоров'я, у разі необхідності – із залученням інших фахівців;
 - вжиття в разі необхідності заходів щодо організації надання дитині необхідної медичної допомоги, її тимчасового влаштування;
 - підготовка клопотання до органу опіки та піклування про невідкладне відібрання дитини у батьків або осіб, які їх замінюють, у разі підтвердження факту загрози її життю та здоров'ю.
- підготовка за участю виконавчих органів міської, районної у місті ради документів для звернення органу опіки та піклування до суду про позбавлення, відібрання дитини у батьків без позбавлення їх батьківських прав;
 - підготовка висновків про доцільність (недоцільність) повернення дитини, щодо якої було прийняте рішення про тимчасове влаштування, до батьків або інших законних представників;
 - збір документів, необхідних для надання дитині статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, підготовка проєктів відповідних рішень органу опіки та піклування;
 - ведення обліків дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
 - вжиття вичерпних заходів для влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України із дотриманням пріоритету сімейного виховання (усиновлення, опіка, піклування, влаштування у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу).

Відповідно до п. 6 затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1.06.2020 р. № 585²² Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема дітей, які постраждали від жорстокого поводження, служба у справах дітей реєструє всі звернення та повідомлення стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема й через перебування у конфлікті із законом, у журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, із зазначенням такої інформації:

- дати та часу отримання звернення, повідомлення;
- форми подачі звернення, повідомлення (усна та (або) письмова, через засоби електронної комунікації);

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

- назви суб'єкта, організації чи прізвища, ім'я, по батькові фізичної особи, яка надіслала звернення, повідомлення, її контактних даних (телефону, у разі наявності – електронної адреси);
- прізвища, ім'я, по батькові, віку, місця проживання (перебування) дитини, стосовно якої отримано звернення або повідомлення;
- стислого змісту звернення, повідомлення;
- відмітки про наявність ризиків для життя та здоров'я дитини;
- відмітки про наявність факту скоєння стосовно дитини та/або дитиною домашнього насильства з конкретизацією його форми (фізичного, сексуального, психологічного або економічного);
- відомостей про батьків дитини, інших законних представників;
- прізвища, ім'я, по батькові працівника, який прийняв звернення, повідомлення, та/або відповідального за роботу із зверненням, повідомленням;
- відомостей про заходи, вжиті для захисту прав та інтересів дитини;
- дати, часу та форми надсилання інформації про дитину до інших суб'єктів, їхнє найменування;
- додаткової інформації про дитину та її сім'ю, необхідної для забезпечення її соціального захисту.

Саме служби у справах дітей здійснюють координацію діяльності щодо виявлення та захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також безпосереднє ведення їхніх справ. Це стосується і дітей, які перебувають у конфлікті із законом.

Центри соціальних служб

Центр соціальних служб є закладом, який проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, що належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги (Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 479²³).

Відповідно до п. 8 Типового положення центр соціальних служб надає соціальні послуги: соціального супроводу;

- соціального супроводу;
- консультування;
- соціальної профілактики;
- соціальної інтеграції та реінтеграції;
- соціальної адаптації;

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#n13>

- соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- кризового та екстреного втручання;
- представництва інтересів;
- посередництва (медіації);
- інші соціальні послуги відповідно до визначених потреб.

Відповідно до п. 6 затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1.06.2020 р. № 585²⁴ Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема дітей, які постраждали від жорстокого поводження, центр соціальних служб при виявленні дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, реєструє це звернення і повідомлення в журналі обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, із зазначенням такої інформації:

- дати та часу отримання звернення, повідомлення;
- форми подачі звернення, повідомлення (усна та (або) письмова, через засоби електронної комунікації);
- назви суб'єкта, організації чи прізвища, ім'я, по батькові фізичної особи, яка надіслала звернення, повідомлення, її контактних даних (телефону, в разі наявності – електронної адреси);
- прізвища, ім'я, по батькові, віку, місця проживання (перебування) дитини, стосовно якої отримано звернення або повідомлення;
- стислого змісту звернення, повідомлення;
- відмітки про наявність ризиків для життя та здоров'я дитини;
- відмітки про наявність факту скоєння стосовно дитини та/або дитиною домашнього насильства з конкретизацією його форми (фізичного, сексуального, психологічного або економічного);
- відомостей про батьків дитини, інших законних представників;
- прізвища, ім'я, по батькові працівника, який прийняв звернення, повідомлення, та/або відповідального за роботу із зверненням, повідомленням;
- відомостей про заходи, вжиті для захисту прав та інтересів дитини;
- дати, часу та форми надсилання інформації про дитину до інших суб'єктів, їхнє найменування;
- додаткової інформації про дитину та її сім'ю, необхідної для забезпечення її соціального захисту.

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>

Слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, ізолятори тимчасового тримання Національної поліції України

Неповнолітні особи – ув'язнені віком до 18 років, які тримаються в СІЗО на підставі ухвали слідчого судді (суду) про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, постанови прокурора, прийнятої у випадках та порядку, передбачених ст. 615 КПК, а також вироку суду, який не набрав законної сили.

Слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України – це установи для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт (ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення»²⁵).

Відповідно до Інструкції із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України 25.09.2023 р. № 777²⁶, неповнолітні особи розміщуються в ізоляторах тимчасового тримання окремо від повнолітніх.

Виведення з камер до кімнати для проведення процесуальних дій та надання правничої допомоги, відеоконференції та впізнання малолітніх або неповнолітніх утримуваних осіб здійснюється лише за наявності законного представника, педагога або психолога та за необхідності – лікаря.

Неповнолітні ув'язнені та засуджені мають право на щоденну прогулянку тривалістю дві години.

Неповнолітніх осіб розміщують в окремих корпусах, секціях або на поверхах у маломісних камерах (по 2-6 осіб) з дотриманням вимог ізоляції, викладених у п. 1 цієї глави, з урахуванням їхнього віку, фізичного розвитку, соціальної занедбаності та психологічної сумісності.

Тримання в одиночних камерах неповнолітніх осіб не допускається, а в разі виникнення загрози їхньому життю вони переводяться до іншої маломісної або загальної камери. У разі перебування в СІЗО однієї неповнолітньої особи вона тримається наодинці у маломісній або загальній камері під наглядом персоналу СІЗО або за згодою цієї особи та за рішенням начальника установи попереднього ув'язнення така особа тримається з ув'язненими, які під час

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#n39>

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2034-23#Text>

перебування у місцях попереднього ув'язнення досягли вісімнадцятирічного віку та не є старшими двадцяти двох років.

Система безоплатної правничої допомоги

Система надання безоплатної правничої допомоги – це державна мережа точок доступу до правничої допомоги по всій Україні та канали отримання правничих послуг телефоном та онлайн.

Керівні принципи щодо правосуддя, дружнього до дітей, є наступними.

«Діти повинні мати право на власного юрисконсульта та представництво від свого імені під час судового розгляду, в якому є або може бути конфлікт інтересів між дитиною та батьками або іншими зацікавленими сторонами. Діти повинні мати доступ до безкоштовної юридичної допомоги на таких самих або більш поблажливих, ніж для дорослих, умовах».

Діти мають право отримати юридичні послуги безоплатно. Це право гарантується ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

Це стосується дитини в контакті та/або в конфлікті з законом щодо представництва її інтересів у суді, перед іншими особами, державними органами, органами досудового розслідування.

Види правничої допомоги, яку можуть отримати діти:

- первинна правнича допомога: правова інформація, консультації та роз'яснення з правових питань;
- вторинна правнича допомога:
 - захист у кримінальному, адміністративному провадженні та від обвинувачення шляхом залучення адвоката;
 - здійснення представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
 - складання документів процесуального характеру.

Звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги, що стосуються дітей, подаються їхніми законними представниками, патронатними вихователями, а щодо питань, звернення з якими до суду дозволяється з 14 років, – особисто дітьми, які досягли 14 років, або їхніми законними представниками, патронатними вихователями за місцем фактичного проживання дитини або її законних представників, патронатних вихователів незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

Для залучення адвоката дитині, яка є підозрюваною, обвинуваченою в кримінальному правопорушенні, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд виносять постанову/ухвалу, яку направляють до відповідного регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

11.3. Додаток 3. Форма звіту

ЗВІТ
за результатами моніторингового візиту

до _____

(повна назва органу/установи, моніторинг якої здійснювався)

1. Склад моніторингової групи:

ПІБ, посада, установа, організація

ПІБ, посада, установа, організація

ПІБ, посада, установа, організація

2. Керівництво/уповноважена особа органу/установи, де здійснюється моніторинг

ПІБ, посада _____

Адреса розташування органу/установи, де здійснюється моніторинг:

3. Під час візиту моніторинговою групою виявлено:

(зазначаються результати моніторингу за індикаторами відповідно до Додатку № 1)

1.

2.

3.

.....

4. Рівень застосування рекомендацій відповідно до Додатку 2.

4.1. Безперервна професійна підготовка (БПП):

- не застосовується;
- застосовується частково;
- застосовується на повну міру.

4.2. Моделі компетенцій:

- не застосовуються;
- застосовуються частково;
- застосовуються на повну міру.

4.3. Показники відомчої продуктивності:

- не застосовуються;
- застосовуються частково;
- застосовуються на повну міру.

4.4. Спеціалізація:

- не застосовується;
- застосовується частково;
- застосовується на повну міру.

5. Висновок і рекомендації щодо дотримання органом/установою, де здійснюється моніторинг імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність:

6. Підписи моніторів

ПІБ, посада установа, організація

(підпис)

ПІБ, посада установа, організація

(підпис)

ПІБ, посада установа, організація

(підпис)

www.coe.int

Будуємо Європу
для дітей та разом
з дітьми

Рада Європи – провідна правозахисна організація на континенті. До її складу входять 46 держав-членів, зокрема всі члени Європейського Союзу. Усі держави – члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – угоду, покликану захищати права людини, демократію та верховенство права. Європейський суд з прав людини веде нагляд за імплементацією Конвенції в державах-членах.

